

FEUILLETON

MONDHYGIËNE EN TANDHEELKUNDE VOOR EEN EEUW TERUG

in een wetenschappelijk periodiek voor ontwikkelde leeken.

DOOR

A. HALLEMA.

616.314 (09)

Een tijdbeeld, dat tevens een ziektebeeld is.

„Seght dat ghy een meester zyt in consten wijs
Teghen veel zieckten weet ghy goet advijs,
Hebben sy hooft-zweer oft *tant-zweer* rede
Seght ick kanse genesen, de Gicht oock mede,
Den hoest oft oock een coude maghe
Kunt ghy verdrijven van daghe te daghe.”

Aldus de raad van een der vageerende Arnoutsbroederen, om het maar weer eens met de kwakzalverij te beproeven, als, „u swaerlijck den hongher bestaet, soo dat u den buyck aen de ribben slaet, ende ghy dan comt in dorp oft stadt, bereghent, beslijckt, cout ende nat.” Natuurlijk, dat soort menschen zocht een emplooi, waar het publiek van bedriegerij en fopperij gediend was en de geneeskunst was daartoe een dankbaar emplooi, het kiezentrekken en de smeerseltjes vooral niet te vergeten. Maar ook ontwikkelde menschen in de eeuw, waaruit ons motto dateert, de 16de, sloegen er met de muts naar. Ter vergelijking van dit vagantenadvies leze men bijvoorbeeld eens bij *Coornhert*, den hoogwijzen poëet en geleerden tractatenschrijver, het volgende: „Men bedecke een gichtig been, een koortsich Lichaam, of eenen *tantswerigen* ghepijnighden mont met zijden, bonten ende purperen kleederen; sullen die vermoghen hebben den gicht, coortse of tantsweer te verjagen?” Hier was het nog een vraag, maar vóór hem had *Cornelis Everaert* de panacée voor de kiespijnlijders al gevonden: „Tjeghens den spannaere,

tantzweerre of sulc dangier, so moet ghy nemen, een glaesen mortier, ende daer in stampen met eenen stocke, thinghewant van eender spinrocke!"

En in de 17de eeuw werd men al niet veel wijzer, getuige de raad van *Jan Rap* in *Samuel Costers's* „Tiesken van der Schilden”:

„Voor pijn in 't hoeft en voor *tansweer*, die daermee terstond is Moytjens gestilt, taback is een dief in haar nering.”

Het heilaanbrengende Nicotiaansche kruid deed al even groote wonderen als de cajaputolie en de ajuin van thans, het weegbree worteltje en de knoflook, het zout en de alcohol, de boterbloem en kamille, enz. nog heden ten dage kunnen uitwerken bij de boeren en buitenlui of wel bij de burgers van de steden, die een bezoek aan den tandarts nog maar een keertje uitstellen. Wel wordt er in de bekende „Schat der Ongesontheyt” reeds van *kunstgebitten* gesproken, doch hoe is het oordeel in dit 17de eeuwse werk? *Curiositatis causa* deelen wij er hier iets van mee. „Alsoo de Tandem, die uytgevallen zijn, 't zij door ghebreck van voedsel, 't zy door bedervinge, niet en zyn te herstellen, soo konnen evenwel, omdat een Tandeloose Mont zeer leelyck staet ende oock de spraek seer ontciert, andere van Yvoor in haer plaetse met een gouden draet, vastgesteld worden. Dan sulkes en geschiet niet zonder geweldige pijn, waer op dickwyls een groote ontstekinghe volght insonderheydt, wanneer men het Tantvleysch ofte de zenuwkens te seer druckt, waer op derhalven wel dient gelet.”

En in de 18de eeuw hoort men wel veel klachten van pijnlijgende patiënten met een slecht gebit over de bedriegerijen van de kwakzalvende tandmeesters, waarvan zij het slachtoffer werden, men hoort eveneens de fanfares schetteren van de trompettende kiezentrekkers, die wormen uit de zieke tanden haalden of klaar stonden met bekkens vol gloeiende kolen, waarop de daar uitgestrooide bilzenkruidzaden wonderen deden, doch de tandheelkundige wetenschap was nog achterlijker dan eenig ander deel der geneeskunde. Eerst in de 19de eeuw veranderde hierin veel ten goede, de studie van het mond- en tandstelsel, van hygiëne en tandverzorging werd onder leiding van ervaren geneesheeren ter hand genomen en het publiek trok daarvan al spoedig profijt. Hoe vooral de ontwikkelde leeken oog kregen voor de hygiëne van mond en tanden, blijkt uit een interessant artikeltje, dat reeds voor een eeuw terug, in 1833 werd opgenomen in het thans geheel vergeten „Wetenschappelijk Maandschrift”, onder

redactie van den Heer C. Soetens en uitgegeven in Den Haag bij J. P. Beekman. Vooral ter kenschetsing van den tijd, waarin dit stuk werd geschreven en de meening van geneeskundigen over het onderwerp leze men eens het volgende:

„Aanmerkingen op de tanden in het algemeen.

Zoodra een kind geboren is, moet men reeds met ernst bedacht zijn op de middelen, om de ongemakken der tanden voor te komen, die in den verderen leeftijd soms eenen zoo nadeeligen invloed op deszelfs gezondheid kunnen hebben; tot dit einde moet men reeds vroegtijdig de noodige middelen aanwenden om het uitkomen der tanden te bevorderen. De eerste zorg bestaat in het verwijderen van al wat het tandvleesch kan prikkelen of ontsteken de laatste door hetzelfde te bereiden tot de spoedige uitkoming der tanden.

Het kinderhoofd is vol slijmerige vochten, die, wanneer dezelve naar den mond zakten, het tandvleesch zouden ontsteken. Men behoorde zich dus toe te leggen om deze vochten zooveel mogelijk van den mond te verwijderen door dezelve buitenwaarts af te leiden. Tot dat einde borstele men tweemaal daags het hoofd van de kinderen met een zachter borstel en daarna dekken men hetzelfde met linnen een weinig gewarmd. De borstel onderhoudt het hoofd in een zuiveren staat, houdt de zweetgaten open en bevordert alzoo den vrijen doortogt der zweetvochten.

De mond, het verhemelte, de tong en het tandvleesch der kinderen zijn gewoonlijk overdekt met een wit en somtijds geelachtig slijm. Het verblijf van dit slijm veroorzaakt hun soms groote ongemakken, belet de uitwaseming en weerhoudt boven in het hoofd een gedeelte dier scherpe vochten, die door den mond zich zouden hebben kunnen ontlasten en welke meestal oorzaak zijn, dat het tandvleesch zich ontsteekt en het kind hevige pijnen lijdt. Men behoorde dus zeer dikwijls den mond des kinds van dit dik vocht te zuiveren, maar dit moet zeer zacht en handig geschieden, ten einde die inwendige teedere deelen niet te kwetsen. Men bewinde de vingers met een zeer zacht doekje, het welke men in een weinig beste honig dompelt; zoo de vinger te dik is, neme men een' witten maluwe wortel (racine de guimauve) die men schrap, aan de einden bijrondt en vervolgens in honig of honigwater dompeit.

De bereiding(!) van het tandvleesch vordert ook bijzondere zorg. Dit maakt het tanden krijgen soms ongemeen moeilijk, hetzij of hetzelfde te dik, te hard of te veel gespannen is. Men moet zich met zorg toeleggen om hetzelfde te verdunnen. De ver-

zachtende middelen moet men hier bijzonder aanprijzen, zoo als, bijvoorbeeld, de honig, de reuzel, de versche boter, de hersens van hazen, vet van oude hanen, lelieolie, zoete amandelolie, enz.; men doe hier wat van op een' zacht linnen doek en wrijf er zachtjes het tandvleesch mede. Men gebruikt ook met goed gevolg een' tot dit einde gereed gemaakten witten maluwe wortel die men goed gelijk maakt en dan eerst een nacht in zoete amandelolie laat weeken. Wanneer het kind echter niet merkbaar lijdt aan zijn tandvleesch, kan men inplaats van de hierboven opgenoemde verzachtende middelen zich van zijne vinger bedienen, en na denzelven alvorens in warm water gedoopt en afgedroogd te hebben, wrijf men zoo dikwijls mogelijk het tandvleesch hier mede; door deze wrijving wordt het tandvleesch tegen de reeds opkomende tanden verzacht, hetwelk zich alsdan gemakkelijker splitst(!)

Noodige zorg voor de melktanden tot na de verwisseling.

De eerste tanden zijn nauwelijks te voorschijn, of reeds verischen zij nieuwe zorg, waarmede men steeds behoort voort te gaan, totdat dezelve uitvallen en door andere vervangen worden. Men geloof soms en te onregt, dat deze omdat dezelve moeten uitvallen, geene zorg verdienen of vorderen en men acht het meestal onverschillig, of melktanden goed of slecht, gezond of aangestoken zijn, als die, zegt men, welke dezelve vervangen en die met ons de groote reis des levens moeten maken, hunnen natuurlijken staat zonder bederf maar behouden!

Mis gezien, want dit vooroordeel of wanbegrip, helaas te algemeen verspreid, maakt in deszelfs gevolgen maar te veel slagtoffers der achteloosheid van hen, aan wier zorg de opvoeding dier jonge kinderen is toevertrouwd. Wij oordeelen het pligtmatig deze dwaling zoo veel mogelijk tegen te gaan. De melktanden zijn evenzeer aan bederf of invreten blootgesteld als die, welke deze moeten vervangen en het gebrek der eersten maakt meest altijd eenen nadeeligen zoo niet onherstelbaren invloed op de laatsten, en vooral op de *baktanden*, welke het meest aan bederf onderhevig zijn. Men lette op het volgende.

10. De bedorven melktanden zitten minder sterk of onvaster in het tandvleesch als de gezonde; dezelve bieden bijna geen weerstand aan het uitschieten der tweede; deze laatste, geenen tegenstand ontmoetende, groeijen te spoedig en hebben den tijd niet om de noodige rijpheid te bekomen; dezelfde blijven den geheelen leeftijd door zwak, zacht, zeer gevoelig voor heet en koud en bederven, zoo niet onmiddellijk na derzelve uitschieting

ten minste veel spoediger dan bij menschen, wier melktanden met zorg behandeld zijn geweest.

20. Indien de melktanden door bederf afgeknaagd zijn, zoo breken dezelve meestal zeer gemakkelijk af; de nieuwe stooten, wel is waar, het grootste gedeelte dezer stukken naar buiten, maar er blijven zeer dikwijls kleine gedeelten in de tandkassen, of tusschen daarnaast staande tanden zitten, welke soms niet tegenstaande die tanden zeer gezond schijnen, de hevigste pijnen veroorzaken; deze stukken deelen hun bederf aan de tandkas en de gezonde tanden mede, die in vele gevallen hun bederf enkel aan overblijfsels van bedorven melktanden te wijten hebben.

30. Dit gevaar is nog grooter bij bedorven melkbaktanden; de stukken schieten soms links en rechts tusschen den baktand, die in de plaats komt en tusschen elk der naaststaande tanden, zoodat er dan drie tanden aan bederf bloot staan.

De ouders of zij, die met de opvoeding van kinderen belast zijn, moeten met zorg waken, dat deze nooit met spelden, naalden, messen, scharen of eenig ander hard voorwerp hunne tanden aanraken en behooren zelfs met zorg de tanden der kinderen na de maaltijd met een zachte puntige hoender- of eendenpen schoon te maken en dezelve vervolgens met een' linnen doek in laauw water gedoopt, zachtjes af te veegen. *Men kan de kinderen reeds vroegtijdig gewennen ditzelf te doen, en deze goede gewoonte blijft hun bij in hun volgend leven.* Het is ook zeer goed, om alle drie dagen de tanden met het dikke gedeelte van diezelfde pen af te schrappen, maar dit moet insgelijks met voorzigtigheid geschieden; vervolgens doe men de tanden met een fijn doekje afwrijven en daarna den mond spoelen met een weinig laauw water, waarin men 2 of 3 droppels sterken drank doet.

Noodige middelen aan te wenden, wanneer de melktanden reeds beginnen te bederven.

Alle voorzorgen zijn soms zonder vrucht en de bedervende kracht der inwendige vochten overmeestert soms alle uitwendige zorg. In dit geval, en wanneer de tand inwendig aan bederf onderhevig is, moet men niet aarzelen dezelve te laten trekken, en in geen geval moet men een' eenigen tand met het minste bederf er in laten, totdat de tweede begint uit te schieten. De ouders vooral zijn dikwijls huiverig; zij vreezen om hunne kinderen aan eenige pijn bloot te stellen, maar deze vrees is ongegrond; de tanden der kinders zitten zeer los in het kakebeen; de tandkassen zelfs zijn zwak en gemakkelijk open te buigen of

te doen wijken en deze operatie is dan ook zelden moeilijk en pijnlijk."

Natuurlijk kwam naast de hygiëne van mond en tanden ook de eigenlijke tandheelkunde aan de beurt en na dit staaltje van goedbedoelde en ook allerm minst ondienstige mondverzorging in 't belang van den zuigeling en het jonge kind onthaalde de geneeskundige medewerker — men zou eerder denken aan een kwakzalver — zijn lezers in een der volgende jaargangen op de tandheelkunde in engeren zin, naar wij vermoeden meer bedoeld als aanwijzing om de hulp der bij de Wet van 12 Maart 1818 voor het eerst genoemde tandmeesters uit te schakelen.¹⁾ In de eerste plaats golden deze aanwijzingen de techniek van het z.g. *plombeeren*, toen natuurlijk nog geheel in den letterlijken zin op te vatten. De volgende „theorie” werd daarover ten beste gegeven, die het publiek desnoods ook zelf mocht toepassen!

„Over het looden (plombeeren) der holle kiezen.

Eene der hoofdoorzaken van kiespijnen is de aanraking der zenuwen of zachte worteldeelen met de buitenlucht, door holligheden in het midden der kiezen; dit weet bijna ieder, en echter zeer weinigen haasten zich deze gemeenschap af te snijden, hetzij omdat hun de middelen hiertoe niet bekend of wel dat zij huiverig zijn of wel vreesachtig, dit door tandmeesters te laten doen, of eindelijk dit verwaarloozen, omdat die heeren toch al dikwijls een geringe dienst, die echter op het oogenblik dat dezelve den lijder van de pijn ontlast, zeer welkom is, vrij duur doen betalen(!)

Het looden of plomberen van holle kiezen is eene der een-

¹⁾ Natuurlijk bestond het woord reeds veel langer als niet-wettelijke term of titel, synoniem met „tandentrekker”, „een bijzonder beroep, het welke meest door de allergeeringste kwakzalvers geoeffent word, ... meer in Frankrijk vind men dikwijls geleerde „Tandmeesters”, gelijk *Chomel* reeds in de 18de eeuw leerde. In 1913 werd deze titel door dien van tandarts vervangen. De tandmeesters van 1818 verkregen na afgelegd examen evenals de oog- en vroedmeesters, hun bevoegdheid op een getuigschrift van bekwaamheid, afgegeven door een Provinciale Commissie van Geneeskundig Toezicht. Dat het woord in de officieele terminologie een lang leven heeft gehad, bewijst wel de volgende bewering, door *C. Bake* nog in 1899 in het *Tschr. „Noord en Zuid”* geschreven: „Heden ten dage vindt men bijna geen tandmeesters meer, maar nagenoeg alleen tandartsen. Waarom toch? De wet kent den tandarts niet, wel den tandmeester”. De wet van 28 April 1913 voorzag in die behoefte. Vgl. ook inzake deze titulatuur *Hand. St. Gen. 1926/27 Tw. K. 60a.*

voudigste(!) behandelingen en die elk, met eene middelmatige behendigheid op de volgende wijs zelf kan bewerken.

Men snijde zuiver lood tot zeer kleine stukjes, hebbende nagenoeg den vorm en de afmeting van speldeknoppen. Een dezer loodballetjes late men in de holte van de kies glijden en onmiddellijk drukke men dit met een gloeiend of zeer heet, in den vorm van een' winkelhaak omgebogen priempje; hierdoor smelt het lood, dat zich nu op den bodem der holte uitspreidt en daar alle onregelmatige hoekjes volkomen vult. Na dit eerste balletje, en het gat of de holte nu wijder wordende, neme men een grooter stukje, dat men op dezelfde wijs behandelt en dat zich, bij smelting met het eerste vereenigt. Men ga zoo voort, tot dat de holte, nu luchtdicht volgegoten zijnde, met de overgeblevene gedeelten der kies een geheel uitmaakt welke looding tot het uitvallen der kies blijft bestaan en den lijder volkomen voor verdere kiespijn waarborgt.

Men kan, zoo als we hier boven zeiden, deze plombering zelf verrigten, maar het is welligt verkieslijker, dit door een andere en bij voorkeur behendige vrouwenhand te laten bewerkstelligen.

Het te diep in de holte der kies drukken van het gloeiend priempje is niet gevaarlijk en behoeft geene vrees te verwekken; vroeger en nog hedendaags, genas men zeer dikwijls de hevigste kiespijnen door met een gloeiend priempje het zachte gedeelte der kies dood te branden en daar nu deze geheele doodbranding siechts eene ligte en tijdelijke pijn veroorzaakt, zoo dan eene zachte aanraking van dit zenuwtje door het gloeiend priempje immers noch gevaarlijk noch zeer pijnlijk zijn; men kan dit echter met een weinig oplettendheid geheel vermijden."

O heilige eenvoud, denkt men onwillekeurig bij de lezing van een dergelijke uiteenzetting en aangeprezen therapie, die nog gevaarlijker kon zijn dan de kiespijn plus verzwering.

Maar de z.g. mastiekbehandeling van een anderen „tandheeskundige" in ditzelfde tijdschrift was minstens even fraai. Omdat niet elk even handig kan zijn bij de boven beschreven plombeermethode, om holle tanden en kiezen te *looden*, aldus deze deskundige, terwijl de eene lijder ook veel kleinzeziger is als de andere, is er nog een ander middel aan te bevelen, waardoor men ook de pijn tot staan brengt en de kwaal kan doen ophouden(?) Dat is de vulling met *mastiek*, die dan het lood dient te vervangen. Daarvoor werd nu het volgende recept aanbevolen:

„Neem (medicinaal gewigt) 15 grein zuiver mastik; 15 grein sandarak; 7 grein drakenbloed; 1 grein opium; 1 droppel olie of welriekenden geest van rozemarijn; of kruidnagelen. Dit geheel

mengt men met eene genoegzame hoeveelheid brandewijn van lepelblad tot zeer fijn, stijf deeg waarvan men dan, na alvorens de kies geheel gezuiverd te hebben, eene genoegzame hoeveelheid met kracht in de holte drukke." Zeer terecht werd hieromtrent door de Redactie opgemerkt, dat deze vulling wel beter kon zijn dan die met lood, maar zeker niet eenvoudiger; „die veel eenvoudiger en minder omslachtig was en evenmin zooveel handigheid vereischte." Maar om de lezers van de kwaal af te helpen, vond zij, konden er niet genoeg doeltreffende middelen gepubliceerd worden, hetgeen er in de practijk toe leidde om de zwakzalverij langs een anderen weg binnen te halen en zelfs te sanctionneren. Vandaar dat zij elders nog een andre mastiek aanprees, „dienende om afdoende de hollen tanden te vullen." De ingrediënten daarvan waren gekookte terpentijn, fijn gemalen ongebluschte kalk, lijnolie, van alle drie deelen een gelijke hoeveelheid, benevens eenige druppels nagelolie, „en dit mengsel in de holle kiezen of tanden te drukken alvorens hetzelfde zich verharde."

Als „onfeibaar tandmiddel" werd verder in 1835 aangeprezen het Paraguay-roux, waarvan de samenstelling vele jaren onbekend was gebleven, doch welke door het beëindigen van het octrooi, daarop verleend aan den Parijschen apotheker *Roux*, in genoemd jaar bekend gemaakt mocht worden. In het octrooi was die samenstelling aldus opgegeven: „1 deel feuilles et fleurs d'inulabrifrons; 4 deelen fleurs de spitanlos oleracea; 1 deel racine de Pirèthre; 8 deelen alcohol à 35 degrés. De drie eerste zelfstandigheden stampe of breke men, niet zeer fijn, elk afzonderlijk en na dezelve dan eensoortig gemengd te hebben, zette men het geheel gedurende 14 dagen met den wijngeest in eene digt gesloten kruik te trekken; na verloop van dien tijd filtreere men, en doe men het heldere vocht in wel digtgestopte fleschjes, om op de bekende wijs te gebruiken." Een ander middel om het hol worden of invretend bederf der tanden te stuiten alsook om tandpijn te verdrijven bestond uit de volgende samenstellende deelen: „tinctuur van mirrhe en van kina, van elk evenveel; nagelolie; wijngeest of alcohol, vitriool-naphta $\frac{1}{4}$ deel, alles doorengemengd en de holle of holwordende tanden of kiezen twee à drie malen per week door middel eener penneveer of penseeltje zacht er mede bestreken. Tegen de tandpijn is het voldoende, er een weinig van op een katoenen watje te spreukelen en dit op de pijnlijke plaats te leggen."

Ten slotte ontbrak ook het recept voor tandpoeder, nog het meest onschuldige onder de hier opgegeven „tandheelkundige

middelen" niet. Om de tanden wit te maken, dezelve in goeden staat te houden en tevens den kwalijk riekenden adem te verdrijven, adviseerde de deskundige medewerker te mengen: „houtschool van den lindeboom; fijn gemalen, 3 oncen; sandelhout, fijn gemalen, 4½ oncen; kina, 1 once; myrrhe, ½ once; bloedkoraal 1 once; salie, 1½ once, alles goed gemêleerd."

Waren de tanden achter geheel verwaarloosd en daardoor zwart, groen of bruin geworden, dan kon men met bovenstaand middel niet volstaan en moest er „geschrap" of „geboend" worden op een wijze als volgt. „De tanden met steenachtige deelen bezet zijnde, moet men zich van een schrappertje bedienen om er dezelve voorzigtig van los te maken; maar als zij bevonden worden reeds zwart, groen of geel te zijn, zal men zich van rokend zoutzuur (acid. muriat. concentr.) bedienen, evenwel in kleine hoeveelheid. Te dien einde zal men een' breinaald puntig slijpen, en die, na denzelfden in de zuurstof gedoopt te hebben, verscheidene malen over de tanden wrijven. Als de onreine deelen weggenomen zijn, zal men zich de tanden met een nat gemaakt linnen doekje wrijven. De tanden, nu wit geworden zijnde, zal men dezelve door aanwending van het hiervoor beschreven tandpoeder in dien staat onderhouden, opdat het niet meer noodig zij, het zoutzuur te baat te nemen." De schrijver begreep zeker wel, dat dit laatste middel meer dan een paarde-middel was!

Ziehier een recapitulatie en ten deele een „naar den tekst" weergegeven beschrijving van wat men in ontwikkelde kringen voor een eeuw terug onder tandheelkunde en verzorging van den mond verstond. Er is iets goeds in, vooral als de adviezen worden vergeleken met de tandtrekkerij der kwakzalvers op de markt of ter gelegenheid van de kermessen en de door het volk gebruikte huismiddeltjes: poedertjes van peper met zandsteen gemengd, om de pijnlijke kies gelegd en die zoo lang daar moesten blijven liggen, totdat de bijtende werking niet meer gevoeld werd. En wie van al deze en andere derivantia, op de kies, wang in het oor en elders aangebracht, meer wil weten, benieuwd is naar het volksgeloof omtrent de oorzaak der tandziekten, die algemeen aan tandwormen werden toegeschreven, leze er Dr. A. van Andels interessante studie over dit onderwerp maar eens op na, welke in dit Tijdschrift (XXX Jrg., afl. 2, 15 Februari 1923) werd opgenomen en dan zal men gemakkelijk tot de conclusie komen: waarlijk voor een eeuw terug was men toch wel iets gevorderd met de praktijk der tandheelkunde, al was het ook op verre na niet dat van thans.